

تلخیص عثمانی

تلخیص، در مکاتبت رسمی عثمانی، گزارشی که در آن صدراعظم مسائل و موضوعات مهم دولتی را به صورت خلاصه شده به عرض سلطان می‌رساند.

فهرست مندرجات

۱ - پیشینه

۲ - تلخیص چی

۳ - رئیس‌الکتاب

۴ - اندازه برگه تلخیص

۵ - کاغذ تلخیص

۶ - فهرست منابع

۷ - بانویس

۸ - منبع

پیشینه

از زمان **سلطان محمد فاتح** (۸۵۵-۸۸۶)، سلاطین عثمانی از شرکت در جلسات «**دیوان همایون**» خودداری کردند و ریاست آن را به صدراعظم سپردند؛ وی مذاکرات انجام شده را در «**عرض اوطه سی**» (تالار بارعام) به عرض سلطان می‌رساند. با گذشت زمان - که امور دولتی به جای دیوان همایون در **پاشاقایوسی** (دیوان وزیر اعظم) متمرکز گردید و ملاقاتهای صدراعظم‌های عثمانی با سلاطین نیز از قرن یازدهم بتدریج کم شد - امور دولتی به صورت «**تلخیص**» یا «**تقریر**»، و در صورت لزوم به همراه ضمایم آن، به عرض سلاطین می‌رسید. به این ترتیب، صدراعظم «تلخیص» ها را برای تأیید به پیشگاه سلطان می‌فرستاد و در باره پیشنهادهای خود نیز نظر سلطان را می‌پرسید. سلطان نیز جز در موارد استثنایی، با جملات کوتاه، در قسمت بالا یا حاشیه تلخیص جواب را می‌نوشت.

تلخیص چی

وظیفه نوشتن تلخیص را یکی از کارمندان صدراعظم به نام تلخیص چی به عهده داشت. تلخیص چی شیخ الاسلام، مستقیماً با دربار مرتبط نبود و تلخیصهای او قبل از رسیدن به دست سلطان باید با امضای **وزیر اعظم** تأیید می‌شد.

لذ.د. اسلام، چاپ اول، "Talkh" ds â" "dji".

صدراعظم تلخیصهای خود را به مأموری به نام «**آغای تلخیص**» می‌داد تا به حضور سلطان برسد، اما تلخیصهای شیخ الاسلام و دفتردار و بیگلربیگیها (والین) از طریق صدراعظم به عرض سلطان می‌رسید. در تلخیصها مطالبی از قبیل **عزل** و نصبها، حقوق مأموران بلندپایه و کم مرتبه، لشکرکشیها، وضع مهلت و اسراء، اوضاع بخشهای اروپایی قلمرو عثمانی، هدایای فرستاده شده به سلطان، تشریفات بین وزرا، شرح بعضی مصادرات و نهایتاً گزارشهایی در باره وضع اقتصادی مملکت مشاهده می‌شود. با اینحال، در باره اموری که رسیدگی به آن‌ها صرفاً از طریق فرستادن تلخیص ممکن نبود، صدراعظم شخصاً به حضور سلطان می‌رفت.

رئیس‌الکتاب

احکام صادر شده از دیوان را رئیس‌الکتاب تصحیح، و نوس و تلخیصهای مربوط را ثبت می‌کرد، تلخیصها را در کیسه مخصوصی به نام «**کیسه تلخیص**» می‌نهاد، مهر مخصوص صدراعظم را بر آن می‌زد و پس از بیچیدن آن در پارچه ای مخصوص به حضور سلطان می‌فرستاد.

اندازه برگه تلخیص

تلخیصها، بنا بر اهمیتشان، در برگه‌هایی با اندازه های مختلف نوشته می‌شدند؛ برای مثال، تلخیصهای درجه داران، واعظان، قاضی عسکرها، نقیبان و قاضیان در برگه های کوچک؛ تلخیصهای محافظان قصرها، آغایان پنی چری، وزرای دارای دو توغ، رئیس دربانان، میرآخوران و کاتبان توپخانه در برگه های «نصف»؛ تلخیصهای خان کریمه، قیودان دریا،

کاغذ تلخیص

تلخیصها را همیشه روی کاغذ مخصوصی به نام کاغذ تلخیص می‌نوشتند؛ و این باعث شده بود که حتی در اوایل قرن سیزدهم، به کاغذی که در کارخانه کاغذسازی **بیکوز** (بیکوز) تولید می‌شد، نام «کاغذ تلخیص» داده شود. در اواخر قرن دهم و یازدهم، تلخیص در مکاتبات رسمی عثمانی اهمیت بسیاری داشت، لیکن بعدها اهمیت خود را از دست داد و مأمورانی با رتبه پایین نیز تلخیص می‌نوشتند.

فهرست منابع

(۱) Osmanlı tarihine ait belgeler, Telhâsler: ۱۵۹۷-۱۶۰۷, İstanbul ۱۹۷۰
(۲) (EI ۱ , sv "Talkh |âs |dji" (by J H Kramers

پانویس

۱. ↑ د. اسلام ، چپ اول ، Talkh |âs |dji".

منبع

[دانشنامه جهان اسلام، بنیاد دائرة المعارف اسلامی، برگرفته از مقاله «تلخیص عثمانی»، شماره ۳۸۲۷.](#)

[رده‌های این صفحه : مقالات دانشنامه جهان اسلام](#)